

STENDALNING “QIZIL VA QORA” ROMANIDA INSON VA JAMIYAT MUNOSABATLARINING FALSAFIY TAHLILI

Bo‘riyev Fazliddin Faxriddinovich

Termiz davlat universiteti Falsafa kafedrası o‘qituvchisi

O‘rolova Dilso‘z O‘ktam qizi

Termiz davlat universiteti Kimyo yo‘nalishi 425-guruh talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Stendalning mashhur “Qizil va qora” romani falsafiy va ijtimoiy nuqtayi nazardan keng tahlil yordamida. Tadqiqotda shaxsiy va jamiyat o'zining ziddiyat, ijtimoiy tengsizlik, ambitsiya va axloq muammosi, sevgi fenomeni hamda erkinlik va taqdir masalalari chuqur o'rganiladi. Asar qahramoni Julien Sorel obrazi orqali insonning ichki dunyosi, tibbiy kechinmalari va ijtimoiy stresslar ostidagi ruhiy evolyutsiyasi yoritiladi.

Kalit so'zlar: falsafiy antropologiya, ijtimoiy ziddiyat, ambitsiya, egoizm, sevgi falsafasi, erkinlik, taqdir, taktik realizm.

Fransuz adabiyotining mashhur yozuvchisi Stendal tomonidan yozilgan “Qizil va qora” romani XIX asr Yevropa adabiyotining eng mashhur va chuqur mazmunga ega asarlardan biri hisoblanadi. Bu asar faqatgina badiiy voqealar yoki sevgi haqida hikoya qiladigan roman emas, balki inson hayoti, jamiyat tuzilishi, ijtimoiy adolat, axloq, sevgi va inson erkinligi kabi muhim falsafiy masalalarni o‘zida mujassam etgan asar hisoblanadi. Bu asarda muallif insonning jamiyatdagi o‘rni, uning ichki dunyosi va orzulari bilan jamiyat qoidalari o‘rtasidagi ziddiyatni juda ta’sirli tarzda ko‘rsatadi. Asardagi voqealar Napoleon davridan keyingi Fransiyada sodir bo‘ladi

Roman markazida turgan qahramon Julien Sorel oddiy duradgor oilasidan chiqqan yigit bo‘lib, u juda aqlli, bilimga chanqoq va katta orzularga ega inson sifatida tasvirlanadi. Julien oddiy hayot bilan qanoatlanishni istamaydi. U jamiyatda

yuqori mavqega ega bo'lishni boy va hurmatli inson bo'lishni orzu qiladi. Uning bu orzulari ko'p jihatdan o'qigan kitoblari va tarixiy shaxslardan olgan ilhomi bilan bog'liq.

Asarning muhim falsafiy jihatlaridan biri inson va jamiyat o'rtasidagi ziddiyatdir. Julien Sorel juda iste'dodli bo'lsa ham, jamiyat uni teng qabul qilmaydi. Chunki u aristokrat oilasidan emas, balki oddiy xalq vakili hisoblanadi.

Bu holat roman orqali ijtimoiy tengsizlik muommosini ko'rsatadi. Stendhal jamiyatdagi bunday adolatsizlikni tanqid qiladi va insonning haqiqiy qadrini uning kelib chiqishi emas, balki aqli va qobiliyati belgilashi kerakligini ko'rsatadi.

Romanda yana bir falsafiy masala inson ambitsiyasi va orzulari masalasini ham ko'taradi. Julien Sorel juda katta ambitsiyaga ega insondir. U oddiy hayot bilan qanoatlanmaydi va jamiyatda katta muvaffaqiyatlarga erishishni xohlaydi. Uning bu intilishlariga tarixiy shaxs Napoleon Bonaparte obrazining ta'siri katta bo'lgan.

Napoleon oddiy askardan imperator darajasiga ko'tarilgan shaxs sifatida Julien ham o'z hayotida shunday buyuklikka erishishni orzu qiladi.

Biroq roman davomida ko'rinadiki, insonning haddan tashqari katta ambitsiyasi ba'zan uni noto'g'ri yo'lga boshlashi mumkin. Julien Sorel jamiyatda yuqori mavqega erishish uchun turli yo'llardan foydalanadi. Ba'zan u o'zi his-tuyg'ularini yashiradi yoki jamiyat qoidalariga moslashishga majbur bo'ladi. Bu holat inson hayotida maqsad va axloq o'rtasidagi ziddiyat mavjudligini ko'rsatadi.

Asarda jamiyatdagi ikkiyuzlamachilik muommisi ham chuqur tasvirlangan. Ko'plab qahramonlar tashqi tomondan dindor, hurmatli va axloqli insonlar sifatida ko'rinadi, ammo aslida ular manfaatparast va o'z foydasini ko'zlaydigan insonlardir. Stendhal shu orqali jamiyatdagi soxta axloqni tanqid qiladi. U insonning haqiqiy qadri uning ichki dunyosi va samimiyligida ekanligini ko'rsatadi. Shu xislatlari orqali jamiyatdagi insonlarni qanaqaligini biladi.

Bu roman sevgi masalasini ham falsafiy jihatdan yoritadi. Julienning Modam de Renal bilan bo'lgan munosabatlari samimiy his-tuyg'ularga asoslangan bo'lsa, Matilda bilan bo'lgan munosabatlari ko'proq g'urur va ambitsiya bilan bog'liq. Bu ikki munosabat orqali yozuvchi sevgi inson hayotida qanday turli shakllarda namoyon bo'lishini ko'rsatadi. Haqiqiy sevgi inson qalbini poklaydi va uni yanada insoniy qiladi. Agarda chin sevgi bo'lmasa munosabatlar ham yaxshi va samimiy bo'lmaydi.

Stendalning bu asarida inson erkinligi va taqdir masalasi ham muhim o'rin tutadi. Julien o'z taqdirini o'zi yaratishga harakat qiladi. U ko'p o'qiydi, bilim orttiradi va jamiyatda yuqori mavqega erishishga intiladi. Oldiga juda ko'p maqsadlarni qo'yadi va shunga qarata intiladi. U juda harakatchan bo'ladi. Biroq uning hayoti oxir-oqibat fojiviy yakun bilan tugaydi. Bu holat inson hayotida ba'zan taqdir va jamiyat sharoitlari ham katta rol o'ynashini ko'rsatadi.

Stendal romanda inson ruhiyatini juda chuqur tasvirlaydi. Qahramonlarning ichki kechinmalari, o'y-fikrlari va ruhiy kurashlari batafsil tasvirlangan. Ayniqsa Julien Sorelning ichki monologlari orqali inson qalbining murakkabligi ko'rsatiladi. Bu jihat romanni psixologik jihatdan ham juda boy qiladi. Roman orqali yana bir muhim falsafiy g'oya insonning baxt haqida fikr yuritiladi. Julien dastlab boylik, mansab va shon-shuhratni baxt deb o'ylaydi.

Ammo hayotiy tajribalar orqali u haqiqiy baxt insoniy tuyg'ular, samimiy sevgi va ichki erkinlikda ekanligini tushunadi. Shuningdek, bu roman insonning o'zini anglash jarayonini ham ko'rsatadi. Julien hayoti davomida ko'plab xatolar qiladi, lekin oxir-oqibat o'z hayoti haqida chuqur o'ylashga majbur bo'ladi. Bu jarayon insonning ruhiy yetilish jarayonini ko'rsatadi. Yozuvchi roman orqali jamiyat va inson o'rtasidagi murakkab munosabatlarni ochib beradi. Inson jamiyat qoidalariga bo'ysunishga majbur bo'lsa ham, uning ichki dunyosi, doimo erkinlikka intiladi. Bu esa inson tabiatining eng muhim xususiyatlaridan biridir.

”Qizil va qora” romani inson va jamiyat o’rtasidagi ziddiyat, ijtimoiy tengsizlik, ambitsiya va axloq muommosi, sevgi va samimiyat, erkinlik va taqdir kabi ko‘plab falsafiy masalalarni yoritib beradigan chuqur mazmunga ega asardir. Stendhal bu asar orqali o‘quvchini inson hayoti va jamiyat haqida chuqur o‘ylashga undaydi. Shu sababli ham bu roman jahon adabiyotida falsafiy mazmunga ega bo‘lgan eng muhim asarlardan biri hisoblanadi.

Egoizm va ma'naviy yuksalish Stendhal o‘z qahramonini ideallashtirmaydi. Julien xudbin u mansab uchun ayollarning ko‘nglidan foydalanadi. Lekin uning egoizmi orqasida buyuk bir falsafa yotadi. ”Agar dunyo adolatsiz bo‘lsa, nega men adolatli bo‘lishim kerak?” U aristokratlarning kibrini ko‘rib, ulardan o‘ch olish uchun yuqoriga intiladi. Bu yerda, „shaxsiy erkinlik ” va „ijtimoiy majburiyat” o‘rtasida kurash ko‘rinadi. Asarning eng kuchli joyi shundan iboratki Julianning suddagi nutqi bo‘ladi. U yerda u o‘zini o‘limga hukm qiladi. Sababi shundan iboratki, chunki u o‘sha yerda turgan burjua va aristokratlarga qarab shunday deydi, „Siz meni odam o‘ldirganim uchun emas, balki past tabaqadan chiqib, sizlar bilan teng bo‘lishga jur’at etganim uchun jazolayapsizlar” deydi. Bu ijtimoiy tabaqalanish falsafasiga urilgan eng og‘ir zarba bo‘ladi.

Julien faqat o‘limni oldidan zindonda haqiqiy baxtni topadi. Matilda mol bergan shon-sharaf va mavqe soxta ekanini, Madam de Renal bergan oddiy va samimiy tuyg‘u esa haqiqiy ekanligini angelaydi. Bu asarda shaxsan men tushundimki Stendhalning falsafasi shuki: inson qancha yuqoriga talpinmasin, uning eng katta boyligi o‘zligini yo‘qotmasligi va samimiyatidir!

XIX asr Yevropa inson shaxsini anglash, adabiyot qurilishini tanqid qilish va axloqiy qadriyatlarni qayta ko‘rib chiqish davri sifatida xarakterlanadi. Shu davrda ijod qilgan Stendal realizm yo‘nalishining muhim vakili sifatida inson ruhiyatini chuqur tahlil qilib, e’tibor qaratadi.

“Qizil va qora” romani esa yozuvchining eng yirik asarlaridan biri bo'lib, unda post-napoleon davridagi Fransiya jamiyatining murakkab ijtimoiy strukturalari, sinfiy tafovutlar va insonning ichki kurashlari badiiy va falsafiy uyg'unlikda aks ettirilgan.

Ushbu maqolaning maqsadi asarda oldin surilgan falsafiy g'oyalarni tizimli ravshan tahlil qilish va zamonaviy falsafiy tafakkurdan iborat. Stendal holda narsalarni uyg'unlashtirgan o'z asarida insonni murakkab va ziddiyatli mavjudot sifatida tasvirlaydi. Roman markazidagi Julien Sorel obrazi shaxsiy va jamiyat o'ziga xos fundamental qarama-qarshilikni ifodalaydi.

Jamiyat qat'iy ierarxik tuzilishga ega bo'lib, insonning ijtimoiy mavqei uning tug'ilishiga bog'liq. Bu esa shaxsning erkin foydalanishni cheklaydi. Julianning hayoti ushbu tizimga qarshi kurash sifatida namoyon bo'ladi. Bu kurash ontologik xarakterga ega bo'lib, insonning “kim bo'lishi mumkinligi” va “kim bo'lishni majburlash” o'zlarini ziddiyatni aks ettiradi.

Ambitsiya romanda ikki qirrali tarzda tasvirlanadi: rivojlantirish jihati insonni ishlab chiqarishga undaydi, iqtisodiy jihati axloqiy odamlardan uzoqni mustahkamlash

Julien Sorelning ambitsiyasi Napoleon Bonapart obrazidan ilhomlangan, bu ambitsiya oxir-oqibat tragik oqibatlarga olib keladi. Bu holat insonning ichki ehtirolari va ijtimoiy haqiqat o'ziga xos nomutanosiblikni ko'rsatadi.

Romanda axloqiy tanlov muammosi markaziy o'rin egallaydi. Julien ko'pincha foydalanish uchun foydalanishni oqlashga yordamlik ko'rsatish.

Bu esa utilitaristik belgilarni eslatadi: natija uchun har qanday vosita maqbul. Muallif esa bu pozitsiyani tanqid qilib, insoniylik va samimiyatni eng oliy qadriyat sifatida oldin suradi.

Asarda jamiyat ikkiyuzlamachilik bilan to'la tizimlashtirilgan tasvirlanadi. Tashqi ko'rinishda dindor va axloqli bo'lgan narsalar aslida manfaatparast va

riyokorlik sifatida ochib beriladi. Stendal bu orqali ideologik maskalarni fosh etadi va haqiqiy axloq ichki samimiyatga asoslanishini ko'rsatadi.

Romanda sevgi ikki turga ajratiladi: Autentik sevgi Madam de Renal bilan bog'liq; Ijtimoiy konstruksiya bilangi sevgi Matilda bog'liq Birinchi navbatda sevgi insonni poklaydi va ichki uyg'unlikka olib keladi, esa u ambitsiya va g'urur vositasiga aylanadi.

Bu qarama-qarshilik sevgi fenomenining ontologik va ijtimoiy jihatdan ochib beradi. Julien Sorel o'z hayotini o'z zimmasiga yuklatiladi, ammo ijtimoiy nuqtai nazardan keskin cheklaydi. Bu esa falsafadagi erkinlik va determinizm muammosini aks ettiradi. Inson erkin bo'lishni istaydi, biroq jamiyat va taqdiri uni chegaralaydi.

Julienning egoizmi uning ijtimoiy adolatsizlikka javob reaksiyasi sifatida shakllanadi natija asarning yakuniy qahramon ruhiy transformatsiyani boshdan kechiradi: u soxta qiymatni inkor etadi, haqiqiy sevgini tushundi, o'z hayotini qayta baholaydi bu jarayon insonning o'zini anglash sifatida belgilangan talqinidir.

Stendalning "Qizil va qora" romani inson va jamiyat o'zida murakkab va ziddiyatli munosabatlarni falsafiy barqaror chuqur yoritib beradi. Tahlil shuni ko'rsatadiki: ijtimoiy tizim shaxsiy erkinligini cheklaydi, ambitsiya insonni yuksaltirishi ham, halokatga olib borishi ham mumkin, haqiqiy baxt muvaffaqiyatda emas, balki ichki samimiyda mujassam. Roman insonning o'zligini saqlab qolish va ichki erkinlikka aks yo'lidagi kurash olib boradigan universal falsafi asar sifatida namoyon bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Stendal "Qizil va qora" "O'qituvchi" 2018-yil 688 b.
2. Reizov B.G.: Stendal nima uchun romanini "Qizil va qora" deb atagan? 2017-yil 22-may.
3. Ambitsiya // Brockhaus va Efron entsiklopedik lug'ati : 86 jildda (82 jild va 4 ta qo'shimcha). - Sankt-Peterburg , 1890-1907.

4. Egorov E.D. . Prakseologiya: nazariya asoslari. 2-qism. Munosabatlar sub'ektlari . Moskva: Yustitsinform, 2020. ISBN ISBN 978-5-7205-1625-3.